

Journal of Analytic Divinity
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/jad>
E-ISSN: 2602-3792
9/1 (2025), 42-59

İsmet Altıkardeş'in Düşünce Dünyasında Din

Religion in the Intellectual World of İsmet Altıkardeş

Büşra Ilıca

Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri anabilim Dalı (Din Sosyolojisi) Yüksek Lisans Mezununu

Hitit University Institute of Graduate Studies, Department of Philosophy and Religious Sciences (Sociology of Religion) Master's Degree Graduate
Çorum/Türkiye

E-posta: ilyca.bsraa@gmail.com

ORCID ID: 0009-0007-3295-5687

Yakup Çoştı

Prof. Dr., Hitit Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı

Prof. Dr., Hitit University, Department of Philosophy and Religious Studies, Sociology of Religion, Çorum/Türkiye

E-posta: yakupcostu@hitit.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-5672-9226

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 11 Temmuz/July 2024

Kabul Tarihi / Date Accepted: 4 Nisan/April 2025

Yayın Tarihi / Date Published: 15 Haziran/June 2025

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Yaz/Summer

DOI: jad.1581143

Cite as / Atıf: Ilıca, Büşra-Çoştı, Yakup. "İsmet Altıkardeş'in Düşünce Dünyasında Din".

Journal of Analytic Divinity, 9/1, 2025, 42-59.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Büşra Ilıca-Yakup Çoştı)

Finansal Destek / Grant Support: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir. / The authors declared that this study has received no financial support.

CC BY-NC 4.0 | This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

Yazar Katkıları / Author Contributions: Büşra Ilıca % 55-Yakup Çoştı % 45

Web: <http://dergipark.org.tr/jad> | **e-mail to:** editorjand@gmail.com

Öz

Bu makalede, din sosyolojisi alanına ömrünü adanmış bir akademisyen olan İsmet Altıkardeş'in düşünce dünyasında din olgusuna yönelik sosyolojik yaklaşımı konu edinilmektedir. Altıkardeş'in sosyolojik düşünsel serüvenini anlamak için yorumlayıcı paradigma ve nitel araştırma deseni esas alınmıştır. Altıkardeş'in eserleri ve kendisiyle gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen veriler doğrultusunda din olgusuna yaklaşımı içerik analiziyle değerlendirilmiştir. Buna göre, Altıkardeş dinin bireyler ve toplumlar için sadece bir inanç sistemi değil, aynı zamanda yaşamı düzenleyici ve yönlendirici bir rehber olduğunu vurgular. Din, bireylerin davranışlarını etik normlara uygun şekilde yönlendirerek, toplumsal uyumu ve sürdürülebilirliği sağlar. Altıkardeş'e göre din, toplumsal dayanışma ve iş birliğini teşvik eden bir sosyal kurum olarak, bireylerin manevi ve ahlaki gelişimini destekler ve toplumsal huzuru güçlendirir. Aynı zamanda din ahlaki bir çerçeve sağlamakla kalmaz, bilimle uyum içerisinde insanlığın ortak yararına hizmet edebilecek bir araçtır. Altıkardeş'in din anlayışı, bireysel gelişimi ve toplumsal yapının güçlendirilmesini esas alır ve dinin, bireysel mutluluk ile toplumsal uyum arasında köprü işlevi gören temel bir unsur olduğunu vurgular. Bu yaklaşım, dinin hem bireysel hem de toplumsal düzeyde denge ve uyum sağla sağladığını gösterir.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, İsmet Altıkardeş, Din, Toplum, İslam

Abstract

This paper focuses on the sociological approach to the phenomenon of religion in the intellectual world of İsmet Altıkardeş, a scholar who has devoted his life to the field of the sociology of religion. To understand Altıkardeş's intellectual journey, an interpretive paradigm and qualitative research design were used. Based on data derived from his works and interviews conducted with him, Altıkardeş's perspective on religion is evaluated by content analysis. Accordingly, Altıkardeş emphasizes that religion is not only a belief system for individuals and societies but also a guide that regulates and directs life. Religion ensures social cohesion and sustainability by guiding individuals' behaviors in line with ethical norms. According to Altıkardeş, religion, as a social institution that promotes social solidarity and cooperation, supports individuals' spiritual and moral development and strengthens social harmony. Moreover, religion not only provides a moral framework but also serves as a tool that, in harmony with science, can contribute to the common good of humanity. Altıkardeş's understanding of religion prioritizes individual development and the strengthening of social structures, highlighting religion as a fundamental element

that acts as a bridge between individual happiness and social harmony. This approach demonstrates that religion ensures balance and harmony on both individual and societal levels.

Keywords: Sociology of Religion, İsmet Altıkardeş, Religion, Society, Islam

Giriş*

Sosyoloji, insanların toplumsal dokusuyla etkileşimlerini anlamaya odaklanan bir disiplindir.¹ Bu açıdan sosyoloji, insan davranışlarına ve toplumsal yapıya dair özgün bir perspektif sunan bir alana dönüştürmektedir. Sosyologlar, teorik çerçeveler ve araştırma yöntemleri kullanarak dinamik sosyal dünyayı çözümlemekte ve toplumun karmaşıklığını anlamaya çalışmaktadırlar.² Sosyoloji, toplumu, toplumsal yapıyı ve bu yapıdaki değişimleri bilimsel yöntemlerle inceleyen sosyal bilim dalıdır.³ Din sosyolojisi ise sosyolojinin bir alt dalı olarak, dini inançlar, pratikler ve kurumları sosyolojik bir bakış açısıyla incelemektedir. Din sosyoloğu, sosyolojinin temel ilkelerini dinî yaşamın içine taşıyarak, disiplinler arası bir köprü kurar ve toplumların dinî dinamiklerini anlamak için sosyolojinin araçlarını etkin bir şekilde kullanmaktadır.⁴

Bu makalede, din sosyolojisi alanına ömrünü adanmış bir akademisyen olan İsmet Altıkardeş'in düşünce dünyasında din olgusuna yönelik sosyolojik yaklaşımı konu edinilmektedir. Altıkardeş'in eserlerindeki düşünsel yaklaşımı çerçevesinde din sosyolojisi disiplindeki özgün bakış açısı ile din olgusuna yaklaşımını anlamak, bu araştırmanın amacını oluşturmaktadır. Böylece Altıkardeş'in din sosyolojisi alanına katkısını ortaya çıkartmak hedeflemektedir.

İsmet Altıkardeş, Çorum'da doğmuş ve eğitimini tamamladıktan sonra öğretmenlik ve idarecilik görevlerinde bulunmuştur. İstanbul Üniversitesi'nde sosyoloji alanında lisansüstü (yüksek lisans ve doktora) eğitimini tamamlayarak Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde akademik kariyerini devam ettirmiş bir din sosyoloğudur.

Bu çalışmada, İsmet Altıkardeş'in eserleri detaylı bir şekilde incelenmiştir. İnceleme sürecinde, Altıkardeş'in sosyolojik düşünsel serüvenini anlamak için yorumlayıcı

* Bu makale, "İsmet Altıkardeş'in Din Sosyolojisine Katkıları" (Hitit Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, 2024) isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

¹ Nurettin Topçu, *Sosyoloji*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2010), 24.

² Peter L. Berger, "Günümüz Din Sosyolojisi Üzerine Düşünceler", çev. İhsan Çapcıoğlu, *Dini Araştırmalar* 5/13 (Mayıs-Ağustos 2002), 189.

³ İsmail Doğan, *Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar*, (İstanbul: Sistem Yayıncılık, 2000), 38.

⁴ Abdurrahman Kurt, *Din Sosyolojisi* (Ankara: Sentez Yayıncılık, 2012), 42, 49.

paradigma⁵ ve nitel araştırma deseni⁶ esas alınmıştır. Böylece, Altıkardeş'in sosyolojik düşüncesini daha net bir şekilde ortaya çıkartmak hedeflenmiştir. Nitel araştırma desenine dayalı bu çalışmada, veri toplama aracı olarak doküman inceleme tekniği ve görüşme kullanılmıştır. Altıkardeş'in din sosyolojisi alanındaki akademik (kitapları, makaleleri) çalışmaları ile Ağustos-Ekim 2023 tarihlerinde kendisiyle gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen veriler içerik analizi ile değerlendirilmiştir. Onun din konusuna yönelik sosyolojik yaklaşımı ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır.

1. İsmet Altıkardeş'in Hayatına Genel Bir Bakış

İsmet Altıkardeş 1942 yılında Çorum merkezde dünyaya gelmiştir. İlkokulu Cumhuriyet İlkokulunda okumuştur. 1954-1957 yıllarında ise Çorum merkez Kur'an Kursu Hocası Kemal Erdin Beyefendi'de hafızlığını tamamlamıştır. Orta ve lise öğrenimini Çorum merkez İmam Hatip Lisesi'nde tamamlamıştır. Yüksek tahsilini İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nde tamamlayarak 1968 yılında mezun olmuştur.

İlk görev yeri kura ile belirlenmiş ve Çorum merkez İmam-Hatip Lisesi'nde meslek dersleri öğretmenini olarak göreve başlamıştır. Sonraki yıllarda İmam-Hatip liselerinde okul müdürü olarak idarecilik görevlerini sürdürmüştür. 9 Aralık 1972'de Yozgat Merkez İmam-Hatip Lisesi'nde başladığı kariyerine, 17 Temmuz 1977'de Amasya Merkez İmam-Hatip Lisesi ve 18 Kasım 1982'de Kocaeli Merkez İmam-Hatip Lisesi'nde devam etmiştir. 1987 yılında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde yüksek lisansını ve 1991 yılında da aynı üniversite ve aynı bölümde doktorasını tamamlamıştır. Orta öğretimde 24 yıl öğretmenlik ve idarecilik görevinde bulunmuş olan Altıkardeş, 2 Ağustos 1992'de Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Sosyolojisi alanına öğretim görevlisi olarak atanmıştır.

21 Eylül 1996'da ise önce Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Din Sosyolojisi Anabilim Dalı'nda öğretim üyesi olarak göreve başlamıştır. 2006 yılında Hitit Üniversitesi kurulmasıyla İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Din Sosyolojisi Anabilim Dalı'nda öğretim üyesi olarak görevine devam etmiştir. 2014 yılında emekliye ayrılmıştır. Ancak Hitit Üniversitesi Rektörlüğünün teklifi üzerine dışarıdan beş yıl süreli (Mayıs 2019'a kadar) lisansüstü eğitim faaliyetlerine devam etmiştir. Halen Çorum il merkezinde ikamet etmektedir.

2. İsmet Altıkardeş'in Din Olgusuna Yaklaşımı

Toplum kavramı, sosyolojinin temel unsurlarından biridir ve insanların bir arada yaşadığı, ortak kültürü paylaştığı, iş birliği yaptığı ve bir kimlik oluşturduğu sosyal bir olgu

⁵ Bk. Sait Gürbüz - Faruk Şahin, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin, 2015), 26-41; Adil Çiftçi, *Nasıl Bir Sosyal Bilim & Temel Sorunlar ve Yaklaşımlar*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 48-49.

⁶ Bk. W. Lawrance Neuman, *Toplumsal Araştırma Yöntemleri & Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*, Özlem Akkaya (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2020), 1/667-724.

olarak tanımlanır.⁷ Toplum, “insanların yalnız belli mekânda bir arada yaşamaları değil, aynı zamanda bir düzen içerisinde yaşamalarıdır.”⁸ Toplumun varlığı sadece fiziksel bir birliktelikten değil, aynı zamanda belirli kurallar ve düzenlemeler çerçevesinde bir arada yaşanmasından kaynaklanır. Bu anlayış, toplumun sadece coğrafi bir birlik olmanın ötesinde, düzen, işleyiş ve sosyal kurallarla şekillenen bir yapı olduğunu vurgular.

Toplum, sürdürülebilirliğini ve gelişimini sağlamak amacıyla insan yetiştirme sürecine odaklanır; bu amaç, bireylerin toplumun norm ve değerlerine uygun olarak yetiştirilmesini içerir.⁹ Toplum hayatı, toplumsal kurallar temelinde düzen içinde devam eder ve bireylerin bu kurallara uyma zorunluluğu vardır. Altıkardeş, bu kuralların toplumun ayakta kalması ve sürdürülebilir bir düzen için kritik önem taşıdığını vurgular. Buradan hareketle Altıkardeş dinin toplumun inşasında önemli bir yerinin olduğunu ifade etmektedir.¹⁰

‘Yol, inanç, âdet, bağ, kulluk’ gibi anlamlara gelen ve evrensel bir fenomen olan¹¹ din, insan deneyiminin temel unsurlarından biri olarak, tarih boyunca toplumların yaşam biçimlerini ve dünya algılarını şekillendiren önemli bir etken olmuştur. Din olgusu, insanın varoluşundan itibaren toplumsal bir bağ ve inanç sistemi olarak varlık göstermiş ve her insan topluluğunda, tarihsel süreçte kendine yer bulmuştur.¹²

Din, insanların ve toplumların hayatında belirli bir disiplini temsil eden önemli bir sistemdir. Din, özel bir disiplin sistemi olarak, bireylere belirli bir yaşam tarzı ve davranış biçimi sunar. Altıkardeş'e göre bu disiplin, insanların hayatlarını düzenlemelerine ve toplum içinde uyumlu bir şekilde hareket etmelerine yardımcı olur. Din, bireyleri etik ve ahlaki normlara uymaya teşvik ederek, toplum içinde düzeni sağlama amacını taşır.¹³

“Din hayattır”¹⁴ ifadesi, Altıkardeş'in din anlayışını özlü bir şekilde ifade etmektedir. Altıkardeş'e göre, din sadece bir inanç veya ritüel sisteminden ibaret değil, aynı zamanda hayatın bir parçasıdır. Altıkardeş'e göre, dinin temel hedefi, insanlara doğru yaşama biçimini öğretmek toplumsal düzeni güçlendirmek ve insanlar arasında sağlıklı iletişim ve ilişkilerin kurulmasını desteklemektir. Bu bağlamda, din bireyin kendi içsel huzurunu ve toplumun genel refahını düşünerek tasarlanmış bir rehberlik sistemidir.¹⁵

Din, sadece bireylerin içsel dünyalarını zenginleştirmekle kalmaz, aynı zamanda toplumun medeni bir düzeye ulaşmasına ve refahını artırmasına da katkıda bulunur. Dinin

⁷ Mehmet Ali Kirman, *Din Sosyolojisi Sözlüğü* (Adana: Karahan Kitabevi, 2016), “Toplum” 313.

⁸ İsmet Altıkardeş, *Dini Anlama Biçimleri ve Dünya Barışına Katkısı* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2007), 9.

⁹ Altıkardeş, *Toplumun İnşasında Kur'an-ı Kerim'in Rolü* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 1. Basım, 2019), 46.

¹⁰ Altıkardeş, *Toplumun İnşasında Kur'an-ı Kerim'in Rolü*, 108-109.

¹¹ Günay Tüner, “Din”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/312-313.

¹² Anthony Giddens, *Sosyoloji*, yay. haz. Hüseyin Özel, Cemal Güzel (Ankara: Ayraç Yayınevi, 2000), s.462.

¹³ Altıkardeş, *Toplumun İnşasında Kur'an-ı Kerim'in Rolü*, 9-10.

¹⁴ Altıkardeş, *Toplumun İnşasında Kur'an-ı Kerim'in Rolü*, 12.

¹⁵ Altıkardeş, *Toplumun İnşasında Kur'an-ı Kerim'in Rolü*, 188.

anlaşılması ve yaşanması, insanların anlayışlarını derinleştirir, kültür seviyelerini artırır ve toplumsal düzen içinde daha olumlu etkileşimlere yol açabilir.¹⁶ Altıkardeş'e göre, dinin tarihsel gelişimi ve evrimi, insanın ihtiyaçlarına, kültürel dinamiklere ve toplumsal koşullara bağlı olarak şekillenir. Din, insanın varoluşsal sorularına cevap bulma, anlam arama ve toplumsal düzeni kurma çabasının bir yansıması olarak ortaya çıkar.¹⁷

Din, bütün toplumlarda ortak olan ve sosyal hayatın geniş bir yelpazesini kapsayan bir olaylar süreci ve toplumsal kurumdur. Din, bir inançlar ve ibadetler sistemi olarak tanımlanabilir.¹⁸ Altıkardeş'e göre, dinin temel amacı mutluluk ve huzur içinde sosyal bir güvenli yaşamı temin etmektir. Din, toplumsal düzeni, etik değerleri ve bireyler arası ilişkileri düzenleyerek, insanlara moral ve manevi bir çerçeve sunar. Bu bağlamda, Altıkardeş, Kur'an-ı Kerim'i bir 'prospektüs' olarak değerlendirir, yani rehber bir kılavuz olarak kabul eder.

İnsan doğası gereği bir güce, bir ideale, bir anlam kaynağına ihtiyaç duyar. Bu ihtiyaç, insanın varoluşsal bir ihtiyacıdır ve onu hayattaki amacını bulmaya ve kendini gerçekleştirmeye yönlendirir. Din, bu ihtiyacı karşılayan bir kurumdur. Din, insanlara bir amaç ve anlam duygusu verir, onlara hayatlarında bir yol gösterir ve onları iyi bir insan olmaya teşvik eder. Altıkardeş, dinlerin insanlığın faydasına ve gelişmesine katkıda bulunabileceğine inanmaktadır. Ancak, dinlerin bu potansiyelini gerçekleştirebilmeleri için doğru bir şekilde anlaşılmalı ve uygulanmalı gerekmektedir. Dinlerin yanlış anlaşılması ve uygulanması, toplumda huzursuzluğa ve çatışmalara neden olabilir.¹⁹

Dinin insanların restorasyonu olduğunu belirten Altıkardeş, bireylerin manevi düzeyde yeniden yapılanmalarını ifade eder. İlişkilerin temel bir mesele olduğunu vurgular; doğru anlayışla dinin, insanlar arasında güçlü bir kardeşlik ilişkisi geliştirmeye yardımcı olacağını söyler.²⁰ Altıkardeş'in bakış açısına göre din, bireyin kişisel gelişimi, toplumsal düzenin sağlanması ve insanlar arası ilişkilerin düzenlenmesinde önemli bir role sahiptir. Din, insanların daha mutlu, huzurlu ve birbirlerine destek olduğu bir toplumsal yapı oluşturmada kilit bir rol oynar. Bu bakımdan din kaynaştırıcı, toparlayıcı özelliklere sahiptir. Bu nedenle "din, fert ve toplum hayatını düzenleyen, kitleleri kardeşlik ve empati duyguları içinde yaşamaya sevk eden önemli bir sosyal kurumdur."²¹

Altıkardeş'e göre din, öncelikle inanç ve samimiyetle bağlılık gerektiren bir meseledir. Bilmek ve anlamak gibi zihinsel faaliyetlerin dinde ikincil olduğunu savunmaktadır. Dinin, insanların hayatlarının acı ve zorluklarına karşı en büyük teselli

¹⁶ İsmet Altıkardeş, *İdeal Kişilik Modeli Olarak İnsan-ı Kâmil* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015), 55.

¹⁷ Altıkardeş, *Dini Anlama Biçimleri ve Dünya Barışına Katkısı*, 12.

¹⁸ Hilmi Ziya Ülken, *Sosyoloji Sözlüğü*, (İstanbul: Talim ve Terbiye Dairesi Yayınları, 1969), 81.

¹⁹ Altıkardeş, *Dini Anlama Biçimleri ve Dünya Barışına Katkısı*, 20.

²⁰ Kişisel Görüşme, 7 Ağustos 2023.

²¹ Altıkardeş, *Din ve Sosyal Bütünleşme* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 1. Basım, 2004), 59-60.

kaynağı olduğunu ifade eden Altıkardeş'e göre din duygusu güçlendirildikçe, ahlaki değerlerin, iyi davranışların, aile ve toplum ilişkilerinin gelişeceğini, hatta insanların birbirleriyle daha yakınlaşarak tek bir düşünce ve duygu etrafında birleşeceklerini belirtir. Din, insanlar ve toplumlar için olmazsa olmaz bir ihtiyaçtır. Sadece bireylerin değil, aynı zamanda toplumların da bu ihtiyacı hissettiğini ve dinin yaşamın anlamını güçlendiren bir etken olduğunu vurgulayarak dinin, insanları birleştiren ve ahlaki değerleri besleyen bir güç olduğuna dikkat çekmektedir.²²

Altıkardeş'e göre din "insanlara yalnızca nasıl ibadet edileceğini bildirmekle kalmamakta; onlara nasıl mutlu olunacağını yollarını da göstermektedir. Bunun için, insanın ailesinden komşusuna, komşusundan toplumun bütün bireylerine karşı geliştirmesi gereken tavırlarını da belirler."²³ Buna göre din sadece bireyin ruhsal yönden değil, aynı zamanda toplumsal ve insani ilişkiler açısından da rehberlik ettiğini ifade ederek dini yaşamın çok boyutlu olduğuna vurgu yapar.

Altıkardeş'e göre din;

İnsana toplum hayatında uyum sağlamak, insanı ruhen yüceltmek, olgunlaştırmak, kendisi ve çevresi için daha verimli ve faydalı kılmak, sosyal, kültürel ve moral değerlerini yüceltmek, iradeli, sorumluluklarını ve görevlerini bilen, inanan ve yapan bir kul ve gerçek bir birey durumuna getirmeyi amaçlamaktadır.²⁴

Altıkardeş'in tanımına göre din, insanların ortak değerlerini paylaşarak, birbirlerine karşı saygılı ve hoşgörülü olmalarını sağlar. Din, insanların haklarını ve sorumluluklarını bilmelerini sağlayarak, onların hukuka uymalarını sağlar. Din, insanların ahlaki değerleri benimseyerek, daha iyi birer insan olmalarına yardımcı olur.

2.1. İnsan ve Toplumun Temel Taşı Olarak Ahlak

Ahlak, insan varoluşunun temel taşlarından biri olup, felsefenin en eski ve önemli tartışma konularından biridir. Sokrates için ahlak "kendini bilmek", Eflatun için "iyilik ilmi", Kant için "ödev ilmi" dir. Rousseau ise ahlaki duygularla ilişkilendirerek "kalbin ilmi" demiştir.²⁵ Sosyologlar ise ahlaki toplumsal bir olgu olarak ele almış ve toplum tarafından benimsenen davranış kaideleri bütünü olarak tanımlamışlardır. Bu görüşe göre ahlak, zaman ve toplumlar arasında değişebilen bir kavramdır.²⁶

²² Altıkardeş, "Birey ve Toplum Hayatında Ahde Vefanın Önemi ve Hz. Muhammed (sav) Örneği", *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu 20-22 Nisan 2007*. Haz. Mahfuz Söylemez. 2/693-700 (Çorum: İslami İlimler Dergisi Yayınları, 2007), 727-728.

²³ Altıkardeş, *Dini Anlama Biçimleri ve Dünya Barışına Katkısı*, 15.

²⁴ Altıkardeş, *Dini Anlama Biçimleri ve Dünya Barışına Katkısı*, 41.

²⁹ Altıkardeş, *Din ve Sosyal Bütünleşme*, 64.

²⁵ Nurettin Topçu, *Ahlak*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018), 15-17

²⁶ Topçu, *Ahlak*, 15-18.

Din ve ahlâk, insan hayatını düzenleyen ve şekillendiren iki temel kavramdır. Din, bireylerin Tanrı, toplum ve doğa ile ilişkilerini belirlerken, ahlâk bu ilişkilerin etik ve değer yargıları çerçevesinde yürütülmesini sağlar. Vahye dayalı dinlerin temel amacı, ahlaki değerlere sahip bir toplum inşa etmektir. Peygamberlerin gönderilişi, genellikle toplumların inanç ve ahlâk yapısının bozulduğu dönemlere rastlar ve bu durum, onların ahlaki misyonlarının önemini vurgular. Bu bağlamda, din ve ahlâk birbirini tamamlayan ve insanın manevi gelişimini destekleyen unsurlar olarak görülebilir.²⁷

Altıkardeş, İslam'ın temel amaçlarından olan ahlakın önemi ve toplumsal iş birliğinin gerekliliği üzerinde durmaktadır. Altıkardeş'e göre, İslam'ın gayesi, insanı güzel ahlak sahibi kılmaktır. Güzel ahlak, insanı insan yapan temel bir özelliktir. Güzel ahlaklı insan, kötülüklerden kaçınır, iyilikleri ister ve onları hayatında uygular. Altıkardeş, güzel ahlakın toplumsallaşma sürecinde oluştuğunu vurgulamaktadır. Toplumsallaşma, kişinin içinde yaşadığı toplumun üyesi olma sürecidir.²⁸ Bu süreç, bireyle çevresi arasındaki iletişim ve etkileşimin sonucu meydana gelir. Yaşam boyu sürer ve bireye yeni yaşantılar kazandırır.²⁹ Altıkardeş, güzel ahlakın yaygınlaştırılmasında toplumsal iş birliğinin önemine değinmektedir. Altıkardeş'e göre sosyal iş birliği, toplumun ahenk ve huzurunun temelini oluşturur ve toplumsal iş birliği olmadığı yerde yalnızlaşma ve huzursuzluklar yaşanır, toplumun ahengi bozulur. Altıkardeş, Kur'an'ı Kerim'deki şu ayeti örnek vererek, toplumsal iş birliğinin önemini vurgulamaktadır: “İyilik ve takva üzerinde yardımlaşın, günah ve düşmanlık üzerinde yardımlaşmayın, Allah'tan korkun.”³⁰ Bu ayette, Müslümanların iyilik ve takva üzerinde yardımlaşması, günah ve düşmanlık üzerinde yardımlaşmaması gerektiği belirtilmektedir. Bu, Müslümanların toplumsal iş birliğine önem vermesi gerektiğine işaret etmektedir.³¹

Altıkardeş'e göre insan-ı kâmil olabilmek için ahlaki güzellikleri tanıyan ve yaşayan insan olmak gerekmektedir. Altıkardeş Peygamber Muhammed (sav)'in, “Ahlaki güzelliği tamamlamak için gönderildiğini” ifade eden hadisine vurgu yaparak ahlakın İslam dininde önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. İslam dini, insanı ahlaki açıdan mükemmel bir insan olmaya davet eder.³²

²⁷ Enver Uysal, “Dindarlığın Ahlaki Temeli Üzerine Bazı Düşünceler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14/1 (2005), 43-44.

²⁸ Yakup Çoştu, *Toplumsallaşma ve Dindarlık* (Ankara: TDV Yayın Matbaacılık 2011), 33.

²⁹ Altıkardeş, *Dini Anlama Biçimleri ve Dünya Barışına Katkısı*, 86-87.

³⁰ Maide, 5/2

³¹ Altıkardeş, *İdeal Kişilik Modeli Olarak İnsan-ı Kâmil*, 24-25.

³² Altıkardeş, *İdeal Kişilik Modeli Olarak İnsan-ı Kâmil*, 141-142.

³⁷ Altıkardeş, *Dini Anlama Biçimleri ve Dünya Barışına Katkısı*, 46.

2.2. Sosyalleşme ve Dayanışma Unsuru Olarak Din

Altıkardeş, dinin dünyadaki toplumsal rolüne vurgu yapmaktadır. Dinin birleştirici gücü, toplumdaki düşmanlıkları yok etmede, kültürel ve insanî kaynaşmayı sağlamada önemli rol oynar.³³

Dinin en önemli özelliği ve ilgisi, içinde bulunduğumuz dünya hayatının inşa ve imarıdır. Ahiret de bu dünyada kazanılır. İnsanın şuurlu ve dürüst bir hayat sürmesi ancak bu dünyada elde ettiği güzel davranışlarla mümkün olur. Din, içinde bulunduğumuz dünyaya ait sosyal, kültürel, siyasî, hukukî ve ekonomik meselelere de etki eden bir özelliğe de sahiptir. Din, bir milletin veya toplumun kimliğinde belirleyici unsurdur. Din, en az, dil ve tarih kadar önemli bir kültür parçasıdır.³⁴

Altıkardeş, dinin insanların sosyalleşmesine olan etkisine değinir. Din, insanın hayatında önemli bir yere sahiptir. İnsanın ahlaki, etik ve manevi değerlerini şekillendiren din, aynı zamanda sosyalleşmesine de önemli katkılarda bulunur. Altıkardeş'e göre din, "insanların bencil, ihtilafçı ve saldırgan güçlerini kontrol altına almasına yardımcı olur. Nefis, insanın kötülük yapmasını isteyen bir güçtür. Din, insanların nefsi ile savaşıarak onu kontrol altına almalarını öğretir".³⁵ Altıkardeş İslam'ın herkesin farklı bakış açılarına sahip olabileceğini kabul ettiğini ve bu çeşitliliği zenginlik olarak görerek, hakikate ulaşma sürecinde daha yapıcı bir yaklaşım sunduğunu vurgular.³⁶

Din, sosyal dayanışmanın önemli bir unsurudur. Altıkardeş, dini her şeyi kucaklayan kutsal düzen olarak tanımlayarak, din ile sosyal dayanışma arasındaki ilişkiyi daha da açıklığa kavuşturmuştur. Kutsal düzen, belirsizlik, şüphe ve karmaşa gibi tehditlerden korunmak için insanlığın ihtiyaç duyduğu bir düzendir. Din, bu düzeni sağlayarak, insanların birbirlerine karşı daha bağlı ve sorumlu olmalarını sağlar. Altıkardeş'e göre günümüz dünyasında, gücün kontrolü için 'din'e, dinin de bireysel mutluluğu ve toplumsal barışı sağlayabilmesi için, bilime, her zamankinden daha fazla ihtiyacı vardır. Bu ihtiyacı karşılamak için, din ve bilimin birlikte çalışması ve birbirlerini desteklemesi gerekmektedir.³⁷

2.3. Altıkardeş'e Göre Din-Bilim İlişkisi

Bilim ve din, insanlığın iki temel kurumudur. Bu iki kurum, geçmişte sıklıkla karşı karşıya getirilmiş olsa da günümüzde giderek daha fazla birlikte çalışmaktadır. Bu iş birliği, bilimin ve dinin insanlığın ortak yararına hizmet edebilmesi için gereklidir. Bilim ve

³³ Altıkardeş, *Din ve Sosyal Bütünleşme*, 50.

³⁴ Altıkardeş, *Din ve Sosyal Bütünleşme*, 41.

³⁵ Altıkardeş, *İdeal Kişilik Modeli Olarak İnsan-ı Kâmil*, 53.

³⁶ Altıkardeş, *Dini Anlama Biçimleri ve Dünya Barışına Katkısı*, 46.

³⁷ Kişisel Görüşme, 21 Ağustos 2023

din birlikte çalışarak, insanlığın karşı karşıya olduğu birçok zorluğa çözüm bulma potansiyeline sahiptir. Altıkardeş'e göre İslam'ın anlaşılması ve yorumlanması için öncelikle şu adımlara dikkat edilmelidir: din alanının bilimsel yöntemlerle araştırılmasına ve din bilgininin de ciddi beyin özgürlüğü ve eleştirel düşünce donanımına sahip olması, ayrıca toplumun bilgi seviyesinin de üretilen yeni fikirleri kolayca kabul edebilecek düzeye ulaşmasına bağlıdır. Altıkardeş İslam'ın anlaşılabilmesi için bu bakış açısının önemine dikkat çekmektedir.³⁸ Altıkardeş'in görüşleri, İslam'ın günümüz dünyasında daha etkili bir şekilde anlaşılabilmesi için önemli bir katkı niteliğindedir. Bu görüşler, İslam'ın bilimsel ve eleştirel bir anlayışla yorumlanması ve toplumda din anlayışının daha hoşgörülü ve kapsayıcı bir şekilde geliştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Altıkardeş'e göre, günümüz dünyasında insanların dünyaya ve maddi şeylere tahrik ve teşviki kapitalist sistemin bir sonucudur. Kapitalist sistem, insanların maddiyata olan arzularını körüklemekte ve onları sürekli daha fazla kazanmaya ve tüketmeye teşvik etmektedir. Bu durum, insanların dünyayı ve dünya nimetlerini bir amaç olarak görmelerine neden olmaktadır. Altıkardeş günümüzde Müslümanların da kapitalizmin 'telaşına ve hatta sevdalığına düştüğü' için dinin gerçek mesajını anlamadığı ve yanlış yorumlamaya girdiği sonucuna varır. Altıkardeş'e göre 'din, dünyayı yok saymaz, maddi ilişkileri yasaklamaz. Ancak dikkatimizi sürekli olarak ahiret üzerine ve ahiretle yüzleşmeye davet eder.' Kur'an-ı Kerim, insanın dünya hayatına bakış açısını değiştirmesine yardımcı olan önemli mesajlar içermektedir. Bu mesajlar, insanın dünya hayatının geçiciliğini ve aldaticılığını, haram-helal çizgisini ve dünyevi arzu ve şehvetlerin tehlikelerini anlamasına yardımcı olur. Bu mesajları anlayan insan, dünya hayatının gerçek amacını bulur ve doğru yolda yürümeye başlar. İnsan, dünya-ahiret, madde-mana dengesini kurarak ölçülü davranmalıdır. Ölçü, dünya ve ahiret arasında bir denge kurmak anlamına gelmektedir. Altıkardeş ölçü"yü bilen insanı, 'babayiğit' olarak nitelendirmektedir.³⁹ Bu, insanın cesaretli ve kararlı olması gerektiği anlamına gelmektedir. İnsan, dünya ve ahiret arasında denge kurmaya çalışırken, zorluklarla karşılaşabilir. Bu zorluklara karşı cesaretli ve kararlı bir şekilde direnmelidir.⁴⁰

Altıkardeş'e göre ölçüyü bilmek, "eğitim işidir, söz işidir, hal (yaşama) işidir, örnek bulma ve örnek olma işidir."⁴¹ Buna göre insanları ölçüyü bilmeye eğitmek gerekir. Bu eğitim, aile, okul ve toplum tarafından verilebilir. Ölçüyü bilmenin önemi, insanlara sözle anlatılmalıdır. İlahiyatçıların, din adamlarının ve diğer kanaat önderlerinin bu konudaki konuşmaları ve yazıları önemlidir.⁴² Ölçüyü bilen insanlar, kendi hayatlarıyla örnek olmalıdırlar. Dünya ve ahiret arasında denge kurmayı başaran insanlar, başkalarına da

³⁸ Altıkardeş, *Din ve Sosyal Bütünleşme*, 56-57.

³⁹ Kişisel Görüşme, 10 Eylül 2023

⁴⁰ Altıkardeş, *İdeal Kişilik Modeli Olarak İnsan-ı Kâmil*, 141.

⁴¹ Altıkardeş, *İdeal Kişilik Modeli Olarak İnsan-ı Kâmil*, 141.

⁴² Altıkardeş, *İdeal Kişilik Modeli Olarak İnsan-ı Kâmil*, 61-62.

ilham kaynağı olurlar. İnsanlar, hayatlarında örnek alacakları kişiler bulmak için çaba göstermelidirler. Ölçüyü bilen ve bu konuda başarılı olmuş kişiler, iyi birer örnek olabilirler.

2.4. Altıkardeş'in İslam Dini Perspektifi

İslam, sadece bir din değil, aynı zamanda belli ibadetlere sınırlı kalmayan ve toplumsal, hukuki, felsefi ve mistik boyutları olan bir yaşam düzenidir. İslam, insan varlığını bütüncül bir şekilde ele alır, iç dünyasıyla dış dünyası arasında, bireyin toplumla ilişkisi arasında ayırım yapmaz. İnsan, parçalara ayrılmış bir varlık değil, tümüyle bütünsel bir varlıktır ve evrenin bir parçası olarak görülür. İslam'ın kavramsallaştırdığı 'Hür Kâinat' düzeni, insanların iradesine dayanır ve insanlar arasındaki dünyayı ifade eder. İnsanlar, iradelerine sahip olup serbestçe davranabilirler; bu nedenle çeşitli ve bazen çelişkili davranışlar sergileyebilirler. İslam, insanların özgür iradesiyle şekillenen dünyayı kapsar ve insanları iradeli varlık olarak tanımlar.⁴³

"Şüphesiz İslâm, bu büyük oluş dünyasında en büyük bir birlik dinidir."⁴⁴ Altıkardeş İslam'ı bir birlik dini olarak tanımlarken, evrensel bir perspektife ve kâinattaki düzenle uyum içinde olma ilkesine vurgu yapar. Kâinattaki bütünlük ve birlik kavramlarına odaklanarak, mikro düzeyden makro düzeye kadar olan birbirine bağlılık ve uyumu vurgular. İnsanın bu büyük düzenin bir parçası olarak önemli bir rol oynadığını ve bu uyumun sürdürülebilir huzur, barış ve kalkınmanın temelini oluşturduğunu ifade etmektedir.⁴⁵

Altıkardeş'e göre İslam dini ibadetlerle "sosyal ilgilerin uyanmasını ve sosyalleşmeyi (sahici insan olmayı) sağlayacak en güzel fırsatları"⁴⁶ sunar. "Sosyalleşme (toplumda örnek insan olma)'nin en belirgin özelliği ferdin kendi dışındaki diğer fertlerle, sosyal gruplarla dayanışma, kaynaşma ve iş birliği içine girebilmesidir."⁴⁷ Altıkardeş, dinin sosyal kontrol aracı olarak toplum entegrasyonuna katkıda bulunduğunu, dinin insanların ortak davranışlara ve hareketlere yönelttiğini ve sosyal vicdanın canlı tutulmasına katkıda bulunduğu vurgulanmaktadır.⁴⁸

Altıkardeş'e göre din, "sadece kul ile Allah arasında bir inanç bağından ibaret değildir. Dinin temelinde inanç bulunmakla beraber, dinin birçok meselesi doğrudan toplum ile ilgilidir. Din, güzeli, iyiyi, doğruyu emreder; çirkini, kötüyü yanlış yasaklar."⁴⁹ Din, toplumda düzeni, dayanışmayı, ahlaki ve kültürü sağlamaya yardımcı olan önemli bir

⁴³ Hüseyin Atay, "İslamda Olgun İnsan (İnsan-ı Kâmil)", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15 (1967), 155.

⁴⁴ Altıkardeş, *Dini Anlama Biçimleri ve Dünya Barışına Katkısı*, 25.

⁴⁵ Altıkardeş, *Dini Anlama Biçimleri ve Dünya Barışına Katkısı*, 25.

⁴⁶ Altıkardeş, *Dini Anlama Biçimleri ve Dünya Barışına Katkısı*, 76.

⁴⁷ Altıkardeş, *Din ve Sosyal Bütünleşme*, 123.

⁴⁸ Altıkardeş, *Dini Anlama Biçimleri ve Dünya Barışına Katkısı*, 22.

⁴⁹ Altıkardeş, *Dini Anlama Biçimleri ve Dünya Barışına Katkısı*, 110.

kurumdur. Din, insanların ortak değerlerini paylaşarak, birbirlerine karşı saygılı ve hoşgörülü olmalarını sağlar. Din, insanların haklarını ve sorumluluklarını⁵⁰ bilmelerini sağlayarak, onların hukuka uymalarını vazeder. Din, insanların ahlaki değerleri benimseyerek, daha iyi birer insan olmalarına yardımcı olur.

Altıkardeş'e göre din, bireyin kimliğini ve değerlerini şekillendiren önemli bir faktördür. İslam dini, tüm insanları kendine muhatap alır. İslam'a göre, tüm insanlar Allah'ın yarattığı değerli varlıklardır. İslam, insana sırf insan olduğu için değer verir. Bu nedenle, İslam'da ırk, din, dil, cinsiyet gibi farklılıklar gözetilmez. Tüm insanlar eşit haklara sahiptir. Din, bireye ahlaki değerler, adalet, uzlaşma, barış, özgürlük, hoşgörü, bilgi gibi evrensel ilkeleri öğretirken, onun toplum içinde mutlu ve huzurlu bir şekilde yaşamasına yardımcı olur. Böylece İslam, tüm insanları kendine muhatap alarak ve insana sırf insan olduğu için değer vererek, diğer dinlerden ayrılır.⁵¹

Altıkardeş İslam'ın sosyal boyutunu vurgulayarak, diğer dinlerden farklı bir perspektife sahip olduğunu ifade eder.⁵² Altıkardeş'e göre İslam, sosyal iş birliğini teşvik eden bir dindir. İslam'a göre, sosyal iş birliği, toplumun temelini oluşturan en önemli unsurlardan biridir. Altıkardeş Kur'an-ı Kerim'de "İyilik ve takva üzerinde yardımlaşın, günah ve düşmanlık üzerinde yardımlaşmayın, Allah'tan korkun. Çünkü Allah'ın azabı çetindir"⁵³ ayetini kaynak göstererek İslam'ın, Müslümanların bir arada yaşamasını ve ilişkiler kurmasını teşvik ettiğini vurgulamıştır. Bu teşvikin temelinde, sosyal iş birliğinin önemi yatmaktadır. Aynı zamanda Peygamber Efendimiz (sav)'in: "Bütün mü'minlerin, birbirlerini sevmekte birbirlerine merhamet etmekte, birbirlerine şefkat ve lütuf eylemek hususlarında misali, vücut misalidir. O vücutundan bir uzuv hastalanınca, vücudun diğer organları birbirlerini hasta organın elemine (sıkıntısına, ızdırabına) uykusuzlukla ve hararetle iştirake çağırırlar (yani hasta organın ağrı ve sızısını paylaşırlar)"⁵⁴ hadisini kaynak göstererek Müslümanların, birbirlerine yardım etmek ve birbirlerinin acılarını paylaşma konusunda çalışmaları gerektiğini vurgulamıştır.⁵⁵

Altıkardeş, Müslümanların sadece inançlarını sürdürmelerinin yeterli olmadığını, aynı zamanda bu inançları düşünce, eylem ve yaşantılarına entegre ederek toplumlarında etkili bir şekilde uygulamaları gerektiğini ifade ediyor. Bu, onun İslam'ın birey ve toplum düzeyinde bütünlüğünü vurgulayan bir düşünce sistemine sahip olduğunu göstermektedir.⁵⁶ Altıkardeş'e göre din, insanların birbirleriyle olan ilişkilerini

⁵⁰ Altıkardeş, *Din ve Sosyal Bütünleşme*, 45.

⁵¹ Altıkardeş, *Dini Anlama Biçimleri ve Dünya Barışına Katkısı*, 22.

⁵² Altıkardeş, *Dini Anlama Biçimleri ve Dünya Barışına Katkısı*, 35.

⁵³ Maide, 5/2.

⁵⁴ Ebü'l-Huseyn Müslim b. Haccâc Müslim. *el-Câmiu's-Sahîh*. thk. M. F. Abdülbâki. (Beyrut, 1375), "Birr" 66.

⁵⁵ Altıkardeş, *Din ve Sosyal Bütünleşme*, 24.

⁵⁶ Altıkardeş, *Toplumun İnşasında Kur'an-ı Kerim'in Rolü*, 60.

düzenlemeye⁵⁷, insanları terbiye etmeye⁵⁸ ve insanların davranış özelliklerini dikkate almaya⁵⁹ yardımcı olur.

Altıkardeş, Türk toplumunun dini alandaki sorunlarını, toplumsal yaşamın diğer birçok alanında olduğu gibi, henüz çözüme kavuşturamadığını belirtmektedir. Bunun için hem zamana hem de 'zihniyet' değişimine ihtiyaç olduğunu vurgulamaktadır. Altıkardeş'e göre, Türk toplumunun dini alandaki sorunlarının temelinde, son iki asırda Müslüman bireyin ve İslam toplumlarının karşılaştıkları en büyük sorun olan 'yabancılaşma' yatmaktadır. Bu yabancılaşma, bireylerin kendi kültürlerine, değerlerine ve dinlerine yabancılaşmalarıdır. Altıkardeş'e göre bu yabancılaşmayı engellemenin yolu, sahip olunan değerleri sadece teorik bir bilgi olarak değil, pratik bir yaşam tarzına dönüştürmektir. Ona göre İslâm'da, bilgiyi pratiğe ve davranışa dönüştüren metottan yanadır. Ayrıca "inanın insan, dininin ilkelerine göre hareket eder ve dinin hükümlerini yerine getirirse, kendi değerleriyle özdeşleşir ve şahsiyet kazanır."⁶⁰ Bu durum, insanın iç dünyasını güçlendirir ve kendine güven sağlar.

Altıkardeş'e göre modern dünyada dinin insan hayatındaki önemi anlaşılamamıştır. Din, insanlara ortak bir dünya görüşü ve değerler sistemi sunar. Bu değerler sistemi, insanların hayatlarını anlamlandırmalarına, kendilerine ve çevrelerine karşı sorumluluklarını bilmelerine ve daha iyi birer insan olmalarına yardımcı olur. Din, insanların içgüdülerini kontrol etmelerine de yardımcı olur. Din insanın iç güdülerine hâkim olma iradesi kazandırmakla ona 'düşünmeyi, aklını kullanmayı arzu ve heveslerine hâkim olmayı da öğretir'. Bu tanımına göre Altıkardeş dini 'akıl sahiplerine' gönderilen 'ilahi bir yol ve kanun'⁶¹ olarak tanımlamaktadır.⁶²

Altıkardeş'e göre, sosyal ilişkiler, iş birliği ve dayanışma temelinde yürütülmelidir. Bu, ancak fertlerin ruhunda içselleşmiş bulunan manevi değer ve normlarla mümkündür. Bu değer ve normlar, fertleri birbirlerine bağlayan ve ortak bir amaç etrafında birleştiren unsurlardır. Altıkardeş, İslam dininin sosyal yapıda icra ettiği esas görevinin, "bu manevi değer ve kuralları insan ruhunda uyarmak, içselleştirmek ve toplum fertlerinin manen birbirine benzerliğini sağlamak"⁶³ olduğunu vurgulamaktadır. Bu, İslam'ın sosyal bütünleşmeyi sağlamaya yönelik çabalarının temelini oluşturur.

Altıkardeş hayatın dini boyutunu göz ardı etmenin, ruhsal eksikliklere ve toplum içinde yabancılaşmaya neden olabileceğini vurgular. Dinin hayatın içindeki önemine vurgu

⁵⁷ Altıkardeş, *Dini Anlama Biçimleri ve Dünya Barışına Katkısı*, 77.

⁵⁸ Altıkardeş, *Dini Anlama Biçimleri ve Dünya Barışına Katkısı*, 80.

⁵⁹ Altıkardeş, *Dini Anlama Biçimleri ve Dünya Barışına Katkısı*, 85.

⁶⁰ Altıkardeş, *Din ve Sosyal Bütünleşme*, 33.

⁶¹ Altıkardeş, *Din ve Sosyal Bütünleşme*, 59-60.

⁶² Altıkardeş, *Dini Anlama Biçimleri ve Dünya Barışına Katkısı*, 76.

⁶³ Altıkardeş, *İdeal Kişilik Modeli Olarak İnsan-ı Kâmil*, 52.

yaparak, birey ve toplum düzeyinde olumlu etkileri olduğunu savunur.⁶⁴ Ancak günümüz insanların iktisadi hayata odaklanmış olmalarının ve maddi kaygıların, insan ilişkilerinde karşılıksız davranışların azalmasına neden olduğu üzerinde duran Altıkardeş, bu durumu eleştirir. İslam'ın öğretilerinde önemli olan hasbi davranışlar, Allah rızası, komşuluk, akrabalık gibi değerlerin, günümüzde maddi çıkarlarla ilişkilendirildiği ve bu değerlerin unutulduğu belirtir.⁶⁵

Sosyal ilişkilerin iş birliği içinde sürdürülmesi ve sosyal yapının ahenkli bir bütün halinde işleyişi, fertlerin ruhunda içselleşmiş bulunan manevî değer ve normların birleştirici ve bağlayıcı gücüyle mümkün olmaktadır. Dinin özellikle İslâm dininin sosyal yapıda icra ettiği esas görevin, toplumu bir arada tutan ve bütünlüğünü sağlayan bu manevi değer ve kuralları insan ruhunda uyarmak, içselleştirmek fertlerinin manen birbirine benzerliğini sağlamaktan ibarettir.”⁶⁶

Altıkardeş sosyal yapıdaki ahenk ve iş birliğinin temelinde manevi değerlerin yattığını, bu değerlerin insan ruhunda içselleşmesiyle toplumun bir bütün olarak işleyişini sağladığını vurgular. İslam'ın sosyal yapıya katkısı, insanların bu manevi değerleri benimsemesi ve yaşaması üzerine odaklanmıştır.

Altıkardeş'e göre dinin, sosyal yapıda iki temel rolü vardır: Din, hem insanları ortak davranışlara ve hareketlere yönelterek toplumda birlik ve beraberliğin sağlanmasına yardımcı olur hem de insanların birbirlerini sevmeleri gerektiğine dair öğretiler sunarak, sosyal vicdanın canlı tutulmasına ve toplumda barış ve huzurun sağlanmasına yardımcı olur.⁶⁷

Öte yandan din, endişe ve stresin olumsuz sonuçlarından fertleri korumada önemli bir rol oynar. Din, insanların hayatlarını anlamlandırmalarına, kendilerine ve çevrelerine karşı sorumluluklarını bilmelerine, içgüdülerini kontrol etmelerine, bir amaç ve anlam duygusu bulmalarına ve sosyal destek sağlamalarına yardımcı olur. Ayrıca din, insanların stresle başa çıkma becerileri kazanmalarına ve psikolojik sağlığını korumalarına yardımcı olabilir. İbadetler ve dualar ise insanların günlük hayatın stresinden uzaklaşmalarına, ruhsal rahatsızlıklarının giderilmesine, kendilerini daha iyi hissetmelerine, hayatlarına anlam bulmalarına ve endişe ve korkularını azaltmalarına yardımcı olur.⁶⁸

Altıkardeş, bu temel unsurları İslamiyet örneğinde ele almaktadır. İslamiyet'te, dua ve namaz gibi ibadetler, insanların vicdanlarını temizlemeyi ve huzur bulmalarını amaçlamaktadır. Bu ibadetler, insanların günlük hayatın sıkıntılarından uzaklaşmalarına ve kendilerini daha iyi hissetmelerine yardımcı olur. Ayrıca, insanlara iyilik ve güzellik için

⁶⁴ Altıkardeş, *Dini Anlama Biçimleri ve Dünya Barışına Katkısı*, 52.

⁶⁵ Altıkardeş, *Din ve Sosyal Bütünleşme*, 64.

⁶⁶ Altıkardeş, *Din ve Sosyal Bütünleşme*, 48.

⁶⁷ Altıkardeş, *Dini Anlama Biçimleri ve Dünya Barışına Katkısı*, 111; Altıkardeş, *Din ve Sosyal Bütünleşme*, 34.

⁶⁸ Altıkardeş, *Dini Anlama Biçimleri ve Dünya Barışına Katkısı*, 23; Altıkardeş, *Din ve Sosyal Bütünleşme*, 34.

çaba göstermeleri gerektiğini hatırlatır. Altıkardeş, İslam'ın, dünyada barış ve huzuru sağlamak için önce vicdanın derinliklerinden başlamak istediğini vurgulamaktadır. Bu, İslam'ın, insanların barış ve huzur içinde yaşamaları için öncelikle kendi içlerinde huzurlu olmaları gerektiğini düşündüğünü göstermektedir.⁶⁹

Altıkardeş'in fikirleri İslam dininin, insanın yaratılışının mükemmel olduğuna ve insanın iyiye ve güzele yönelme potansiyeline sahip olduğuna inandığı temelinde şekillenmektedir. İslam, insanın duygularına zarar verebilecek, psikolojik ve ahlakî zorluklara neden olabilecek imkânsız bir hayat tarzı için direnmez. Aksine, insanın tabiatını meşru ve faydalı yollarla terbiye etmeye çalışır. İslam'a göre, akıl ve vahiy birlikte çalışarak insanlığın kurtuluşunu sağlayacaktır. İslam'ın bu amacı, onun bireysel ve toplumsal hayata dair birçok alandaki öğretilerinde kendini göstermektedir. İslam'ın ibadet ve ahlak kuralları, insanların akıl ve vicdanlarını geliştirmelerine yardımcı olmayı amaçlamaktadır. İslam'ın eğitim ve öğretim anlayışı, insanların akıllarını ve yeteneklerini geliştirmelerine olanak tanımaktadır.⁷⁰

Altıkardeş'e göre, İslam, insan tabiatına kötü ve kusurlu diye bakmaz. İnsan tabiatı hem iyilik hem de kötülük potansiyeline sahip olan bir varlıktır. İslam'ın amacı, insanın bu potansiyelini iyilik yönünde geliştirmek ve onu kötülükten korumaktır. Bu amaca ulaşmak için İslam, aklın kullanımını önemli bir rol verir. Akıl, insanın doğruyu yanlıştan ayırmasına, iyiyi kötünden ayırmasına yardımcı olan bir araçtır. İslam, akli kullanarak, insanın tabiatındaki iyilik potansiyelini geliştirmesini ve kötülükten korunmasını amaçlar. Altıkardeş, modern Batı düşüncesinin yaşadığı trajediyi, 'kalbi idrak ile seküler aklın birbirine karıştırılmasında' bulmaktadır. Kalbi idrak, insanın duygu ve sezgileriyle elde ettiği bilgidir. Seküler akıl ise, nesnel ve akılcı bir şekilde elde edilen bilgidir. İslam, insanın tabiatına iyilik ve güzellik potansiyeline sahip bir varlık olarak bakmaktadır.⁷¹

Altıkardeş İslam'ın, ilim ve düşünceyi teşvik eden bir din olduğuna vurgu yapar. Ona göre İslam'da, insanların başka kültürleri öğrenmesi ve onlardan faydalanması teşvik edilmektedir. Bu durum, insanların diğer kültürlerle karşı daha duyarlı ve açık olmalarına yardımcı olur. Altıkardeş'e göre din, toplumu diğer kültürlerle karşı duyarlı ve medeni hale getirmede önemli bir rol oynar.⁷²

Altıkardeş dinin sorumluluk duygusunu nasıl güçlendirdiğini vurgular. Dindar (mü'min) kişi, Yaratanına karşı hissettiği kulluk sorumluluğuyla, dinî emirleri yerine getirmeye çalışır. Bu çaba, onun sorumluluk duygusunu da güçlendirir. Ona göre, dindarın sorumluluk duygusu, "ilahî buyruğa (emirlere) zorunlu bir boyun eğişten değil, kendini

⁶⁹ Altıkardeş, *Dini Anlama Biçimleri ve Dünya Barışına Katkısı*, 24.

⁷⁰ Altıkardeş, *Din ve Sosyal Bütünleşme*, 36.

⁷¹ Altıkardeş, *Din ve Sosyal Bütünleşme*, 50-51.

⁷² Altıkardeş, *İdeal Kişilik Modeli Olarak İnsan-ı Kâmil*, 55; Altıkardeş, *Dini Anlama Biçimleri ve Dünya Barışına Katkısı*, 39.

ilahî güce isteyerek, severek adamaktan doğar. Kâmil insan, Allah'ın sevgisini kaybetmekten korkar, O'nun rızasına uygun davranışlarda bulunmayı bir sorumluluk kabul eder."⁷³ Altıkardeş'e göre bu sorumluluk duygusu, zorunlu bir boyun eğişten değil, Allah'a gönülden bağlı olmaktan ve O'nu sevmekten doğar. Dindar kişi, Allah'ı sever ve O'na gönülden bağlanırsa, onun emirlerine uymayı bir sorumluluk olarak kabul eder. Bu sorumluluk duygusu, onun davranışlarını olumlu yönde etkiler. Dindar kişi, Allah'ın sevgisini kaybetmekten korkar ve O'nun rızasına uygun davranışlarda bulunmaya çalışır.

Altıkardeş'in düşüncesinde iman ve salih amel birlikte düşünülmelidir. Salih ameller, bireyin kendi gelişimi ve düzelmesinin yanı sıra, başkalarının da iyileşmesine ve düzelmesine katkıda bulunmayı içermektedir. İslam'ın öğretisi, insanların sadece inandıklarını söylemekle yetinmemelerini, aksine bu inancı eylemlerine yansıtarak toplumda bir etki yaratmalarını ve sorumluluklarını yerine getirmelerini beklemektedir. Bu, takva olarak adlandırılan, her işte Allah'ın rızasını arama ve umma anlayışına dayanmaktadır. Hakkın rızası ise, yaratanın kullarını memnun etmekten geçer. Bu perspektif, İslam'ın sosyal sorumluluk, adalet ve yardımlaşma gibi değerlere önem veren bir inanç sistemini yansıtmaktadır.⁷⁴

Altıkardeş'e göre, İslam toplumu içinde her bireyin birbirine destek olması, birlikte sevinip birlikte üzülmeleri gerekmektedir. Bireyler arasındaki dayanışma, inanç temelinde birleşme ve kardeşlik duygusu, İslam'ın toplumsal değerlerinin temelini oluşturan önemli unsurlardan biridir. Bu şekilde, toplumda adil, eşit ve birbirine saygılı bir yaşamın teşvik edilmesi amaçlanmaktadır.

Altıkardeş'e göre, ahiret inancı ise, insanın yaşamına anlam katmakta ve onu sorumluluk bilincine sahip kılmaktadır. Altıkardeş ahiret inancının insan psikolojisi ve yaşamına olan etkileri üzerinden, bu inancın insanları içsel güçlendirme ve olumlu yaşam ilkeleri üzerinde şekillendirme potansiyelini vurgular. Ahiret inancının, insanların yaşamındaki zorluklarla baş etmelerine ve olumlu bir yaşam sürmelerine katkıda bulunduğunu anlatarak, manevi bir temelde kişisel gelişimi destekleyici bir faktör olduğunu belirtir.⁷⁵ "İnsanın varoluşu dünya hayatı ile sınırlı değildir. İnsanın varoluşu, ölüm sonrası hayat ile dünya ötesine geçer. Bu, insanın aşkınlık (müteal, üst seviye, tansandantal) boyutundaki varoluşudur denebilir. Bu aşkınlığın kaynağı Allah'tır"⁷⁶

Altıkardeş'e göre İslam toplumda adalet, tevhid, özgürlük ve insani değerlere vurgu yaparak insanların yaratılış amacına doğru ilerlemelerini hedeflemektedir. Bu idealler, İslam'ın toplumsal ve bireysel düzeyde pozitif bir etki yaratma amacını yansıtır.

⁷³ Altıkardeş, *İdeal Kişilik Modeli Olarak İnsan-ı Kâmil*, 64-65.

⁷⁴ Altıkardeş, *İdeal Kişilik Modeli Olarak İnsan-ı Kâmil*, 98.

⁷⁵ Altıkardeş, *İdeal Kişilik Modeli Olarak İnsan-ı Kâmil*, 129-130.

⁷⁶ Altıkardeş, *İdeal Kişilik Modeli Olarak İnsan-ı Kâmil*, 133.

Sonuç

İsmet Altıkardeş'in din anlayışı, dinin hem bireysel hem de toplumsal işlevine verdiği önemi vurgulayan bir yaklaşımdır. Bu bağlamda, Altıkardeş'in dinin toplumsal uyumu sağlama, ahlaki değerleri geliştirme ve bireysel olgunlaşmayı teşvik etme rolü üzerine olan görüşlerinin, klasik sosyologların (Emile Durkheim ve Max Weber) yaklaşımlarıyla uyumlu olduğu görülmektedir. Emile Durkheim, dinin toplumu bir arada tutan bir kolektif bir güç olduğuna ve sosyal dayanışmayı pekiştiren bir işlevi olduğuna dikkat çekerken, Altıkardeş de dinin toplumsal yapıyı güçlendiren ve bireyleri ahlaki normlara uyum sağlamaya teşvik eden bir güç olduğunu savunur.

Max Weber ise dinin bireysel ve toplumsal eylemleri şekillendiren bir kaynak olduğunu belirtir. Ancak, Altıkardeş'in vurgusu, dinin yalnızca bir inanç sisteminden öte, toplumu ve bireyleri geliştiren, onları olgunlaştıran ve toplumsal refahı artıran bir araç olarak ele alınması gerektiğidir.

Altıkardeş, dinin bilimle uyum içinde olabileceğini savunarak, dinin toplumsal gelişmeyi engelleyen değil, destekleyen bir güç olabileceğini ortaya koyar. Bu yönüyle, dini yalnızca bir kontrol aracı olarak gören bazı modern sosyolojik bakış açılarına karşı, dinin bireysel gelişim ve toplumsal iyilik için olumlu bir rol oynayabileceğini savunur. Aynı zamanda din ahlaki bir çerçeve sağlamakla kalmaz, aynı zamanda bilimle uyum içerisinde insanlığın ortak yararına hizmet edebilecek bir araçtır.

Altıkardeş'in din anlayışı, bireysel gelişimi ve toplumsal yapının güçlendirilmesini esas alır ve dinin, bireysel mutluluk ile toplumsal uyum arasında köprü işlevi gören temel bir unsur olduğunu ortaya koyar.

Kaynakça

- Altıkardeş, İsmet. "Birey ve Toplum Hayatında Ahde Vefanın Önemi ve Hz. Muhammed (sav) Örneği". *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu 20-22 Nisan 2007*. haz. Mahfuz Söylemez. 2/693-700. Çorum: İslami İlimler Dergisi Yayınları, 2007. A
- Altıkardeş, İsmet. *Din ve Sosyal Bütünleşme*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 1. Basım, 2004. A
- Altıkardeş, İsmet. *Dini Anlama Biçimleri ve Dünya Barışına Katkısı*. Ankara: Araştırma Yayınları, 1. Basım, 2007. C
- Altıkardeş, İsmet. *İdeal Kişilik Modeli Olarak İnsan-ı Kâmil*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 1. Basım, 2015.
- Altıkardeş, İsmet. *Toplumun İnşaasında Kur'an-ı Kerim'in Rolü*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 1. Basım, 2019.
- Atay, Hüseyin. "İslamda Olgun İnsan (İnsan-ı Kâmil)". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 15 (1967), 155-171.

- Berger, Peter L.. "Günümüz Din Sosyolojisi Üzerine Düşünceler". çev. İhsan Çapcıoğlu. *Dini Araştırmalar* 5/13 (Mayıs-Ağustos 2002), 187-198.
- Çiftçi, Adil. *Nasıl Bir Sosyal Bilim & Temel Sorunlar ve Yaklaşımlar*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- Çoştı, Yakup. *Toplumsallaşma ve Dindarlık*. Ankara: TDV Yayın Matbaacılık 2011.
- Doğan, İsmail. *Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar*. İstanbul: Sistem Yayıncılık, 3. Basım, 2000.
- Giddens, Anthony. *Sosyoloji*, Yay. Haz. Hüseyin Özel, Cemal Güzel. Ankara: Ayraç Yayınevi, 2000.
- Gürbüz, Sait - Şahin, Faruk. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin, 2. Baskı, 2015.
- Kirman, Mehmet Ali. *Din Sosyolojisi Sözlüğü*. Adana: Karahan Kitabevi, 2016.
- Kur'an Yolu. Erişim 20 Kasım 2023. <https://kuran.diyanet.gov.tr>
- Kurt, Abdurrahman. *Din Sosyolojisi*. Ankara: Sentez Yayıncılık, 2012.
- Müslim, Ebü'l-Huseyn Müslim b. Haccâc. *el-Câmiu's-Sahîh*. thk. Muhammed Fuad Abdülbâki. Beyrut, 1375.
- Neuman, W. Lawrance. *Toplumsal Araştırma Yöntemleri & Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*. çev. Özlem Akkaya. 1. ve 2. Cilt. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2020.
- Topçu, Nurettin. *Ahlâk*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018.
- Topçu, Nurettin. *Sosyoloji*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2010.
- Tüner, Günay. "Din". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/312-320. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Uysal, Enver. "Dindarlığın Ahlaki Temeli Üzerine Bazı Düşünceler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14/1 (2005), 41-59.
- Ülken, Hilmi Ziya. *Sosyoloji Sözlüğü*. İstanbul: Talim ve Terbiye Dairesi Yayınları, 1969.